

σημειώσαμε όμως ότι ο όρος «συντακτικό επίπεδο» θα χρησιμοποιείται κι εδώ με κάποια αμφισημία. Πότε θα αναφερόμαστε στο γενικό χώρο του πρωτεύοντος επιπέδου, που περιλαμβάνει και μορφολογία και καθαρή σύνταξη, και πότε θα αναφερόμαστε πιο περιοριστικά στην καθαρή σύνταξη, αφήνοντας έξω τη μορφολογία.

1. Μορφήματα και λέξεις

Αυτό που κάνει το συντακτικό επίπεδο να ξεχωρίζει από το φωνολογικό είναι το ότι οι μονάδες του συντακτικού επιπέδου είναι φορείς έννοιας ενώ του φωνολογικού δεν είναι. Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, τα φωνήματα ή τα ΔΧ χρησιμοποιούνται απλώς για να διαφοροποιηθεί η έννοια των λέξεων. Αυτό που θα μας απασχολήσει τώρα είναι να εντοπίσουμε και να περιγράψουμε την ελάχιστη μονάδα του συντακτικού επιπέδου.

Η παραδοσιακή γραμματική θεωρεί βασική μονάδα του συντακτικού επιπέδου τη λέξη. Ξεκινώντας από τη λέξη, προχωρεί από τη μια μεριά στη μελέτη των πουάλων μορφών που παίρνει κατά την κλίση, την παραγωγή και τη σύνθεση και από την άλλη στον τρόπο που οι λέξεις συνδυάζονται μέσα σε προτάσεις.

Είναι, βέβαια, αναμφισβήτητο ότι η λέξη αποτελεί τη βασική —την κεντρική θα λέγαμε— μονάδα και του συντακτικού και του λεξικού επιπέδου. Από την άλλη πλευρά, μπορούμε εύκολα να δείξουμε ότι οι λέξεις δεν είναι οι ελάχιστες μονάδες του επιπέδου αυτού. Σε πολλές περιπτώσεις, τουλάχιστον, οι λέξεις είναι μονάδες σύνθετες των οποίων τα επιμέρους στοιχεία έχουν το καθένα συγκεκριμένη έννοια κι έτσι λειτουργούν ως μονάδες στο συντακτικό επίπεδο. Π.χ. οι γλωσσικοί τύποι /andístasi/, /ánthropos/, /éγγραφα/ αποτελούν λέξεις αλλά η καθεμιά από αυτές μπορεί να αναλυθεί σε μικρότερα στοιχεία: /andi-stasi/, /ánthropo-s/ ή /ánthropo-s-, /é-γγραφα/. Το καθένα από τα στοιχεία αυτά απαντάται και σε άλλα περιβάλλοντα είτε μόνο του, όπως το /andi/, είτε σε συνδυασμούς με άλλα στοιχεία, δημιουργώντας άλλες λέξεις: /andi-palos/, /andi-légo/, /stási/, /pará-stasi/, /ánthrop-já/, /ánthropo-λογ-ία/, /γτάρ-s-a-me/, /γτάρ-si-mo/ κ.λπ.

Τα τεμάχια /andi-/, /-stasi/, /ánthropo-/, /γταρ-/ έχουν το καθένα τους μια συγκεκριμένη έννοια που παραμένει σταθερή και σε άλλους δυνατούς συνδυασμούς. Το ίδιο συμβαίνει με τα τεμάχια /s/ του /ánthropo-s/ και με τα /e-/, /-s/ και /-a/ του /é-γγραφα/, αν και στις περιπτώσεις αυτές η έννοια δεν είναι λεξική, όπως λέμε για την έννοια των /andi/, /stasi/ κ.λπ., αλλά γραμματική. Το /-s/ του /ánthropo-s/, π.χ., σημαδεύει τις γραμματικές κατηγορίες της ονομαστικής και του ενικού, ενώ το /-s/ του /éγγραφα/ σημαδεύει τη γραμματική κατηγορία του συντελεσμένου ή στιγμιαίου ποιού ενέργειας και το /-a/ το πρώτο πρόσωπο ενικού παρελθοντικού χρόνου της ενεργητικής φωνής.

Αν τώρα προσπαθούσαμε να αναλύσουμε τα στοιχεία /andi-/, /γταρ-/ κ.λπ. περισσότερο, θα διαπιστώναμε ότι δεν υπάρχουν μέσα σε αυτά συστατικά που να είναι

φορείς έννοιας ή κάποιας γραμματικής λειτουργίας. Έτσι, ενώ το τελικό /-a/ του /éγγραφα/ αποτελεί στοιχείο του συντακτικού επιπέδου επειδή έχει μια σταθερή γραμματική λειτουργία (πρώτο πρόσωπο ενικού κ.λπ.), το /a/ μέσα στον τύπο /γταρ-/ δεν έχει ούτε λεξική ούτε γραμματική έννοια. Είναι απλώς ένα φώνημα που σε συνδυασμό με τα άλλα φωνήματα απαρτίζει τον τύπο /γταρ-/. Συνεπώς, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το /γταρ-/ είναι ένα ελάχιστο στοιχείο του συντακτικού επιπέδου, ένας ελάχιστος φορέας έννοιας. Το ίδιο ισχύει και για τα υπόλοιπα στοιχεία που εντοπίσαμε στα παραπάνω παραδείγματα: /andi-/, /-stasi/, /ánthropo-/, /γταρ-/, /-s/, /e-/, /-s-/, /-a/.

Προσωρινά μπορούμε να πούμε ότι οι ελάχιστοι γλωσσικοί τύποι που λειτουργούν στο συντακτικό επίπεδο με σταθερή μορφή (αλλά βλέπε παράγραφο 2 πιο κάτω) και έννοια λέγονται μορφήματα.

Τα μορφήματα τα κατατάσσουμε σε διάφορους τύπους:

1α. Ελεύθερα ή δεσμευμένα

Ελεύθερα είναι τα μορφήματα εκείνα που μπορούν να σταθούν μόνα τους και να αποτελέσουν λέξεις. Π.χ. τα μορφήματα /αρό-, /εκι/, /εδό-, /κε/ κ.λπ. αποτελούν παραδείγματα ελεύθερων μορφημάτων. Δεσμευμένα είναι τα μορφήματα εκείνα που βρίσκονται πάντα σε συνδυασμό με άλλα μέσα σε λέξεις. Π.χ. και τα τέσσερα μορφήματα που απαρτίζουν τη λέξη /é-γγραφα/ είναι δεσμευμένα. Κοινά από αυτά δεν μπορεί από μόνο του να αποτελέσει λέξη. Μπορούμε να διακρίνουμε και μια τρίτη κατηγορία: τα ελευθερώσιμα μορφήματα, όπως το «προς» (/pros/, /pros-komízo/), που εμφανίζονται πότε ελεύθερα και πότε δεσμευμένα.

1β. Ρίζες, θέματα και προσφύματα

Το μόρφημα που είναι ο φορέας της λεξικής έννοιας μιας πολυμορφματικής λέξης λέγεται ρίζα της λέξης αυτής. Τα άλλα μορφήματα που συνδυάζονται με τη ρίζα για να δώσουν μια λέξη λέγονται προσφύματα (affixes). Π.χ. στη λέξη /é-γγραφα/ το μόρφημα /γταρ-/ αποτελεί τη ρίζα, ενώ τα υπόλοιπα είναι προσφύματα.

Το /γταρ-/ ονομάζεται και θέμα της λέξης /γτάρο/, επειδή προσκολλώνται πάνω σε αυτό τα καταληκτικά γραμματικά μορφήματα της κλίσης. Θέματα αποτελούν και πιο σύνθετοι γλωσσικοί τύποι στους οποίους προστίθενται τα καταληκτικά στοιχεία της κλίσης των ονομάτων, των ρημάτων κ.λπ. Έτσι, εκτός από το θέμα /γταρ-/ στο οποίο προστίθενται οι προσωπικές καταλήξεις των μη συντελεσμένων χρόνων (γτάρο, έγγραφα κ.λπ.), έχουμε και το θέμα /γταρ-s-/, στο οποίο προστίθενται οι καταλήξεις των συντελεσμένων χρόνων. Καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι θέμα και ρίζα συχνά είναι το ίδιο πράγμα, αλλά κάποτε το θέμα είναι κάτι πιο σύνθετο. Πρέπει, επίσης, να σημειώσουμε ότι μέσα σε μια πολυμορφματική λέξη μπορούν να συνδυαστούν περισσότερες από μια ρίζες. Λέξεις όπως /μορφολογία/, /αγιονιέρο/ κ.λπ. λέγονται σύνθετες. Στις περιπτώσεις αυτές, έχουμε δυο ρίζες αλλά ένα μόνο θέμα. Στο /αγιονιέρο/ το θέμα είναι /αγιονιέρ-/.

1γ. Προθήματα, επιθήματα, ενθήματα

Ανάλογα με το σημείο στο οποίο προσκολλάται ένα πρόσφμμα, κατατάσσεται σε πρόθημα, επιθήμα και ένθημα. Πρόθημα (prefix) είναι το πρόσφμμα εκείνο που προσκολλάται πριν από τη ρίζα ή το θέμα. Π.χ., το /e-/ του /éγρapsa/, το /andi-/ του /andístasi/, το /in/ του intolerable κ.λπ. Επιθήμα (suffix) είναι το μόρφημα εκείνο που προσκολλάται μετά τη ρίζα ή το θέμα. Π.χ. τα /-s/ και /-a/ του /é-γρaps-a/ είναι και τα δυο επιθήματα. Τέλος, ένθημα (infix) που είναι πολύ πιο σπάνιο—έχομε όταν ένα γραμματικό μόρφημα μπαίνει ανάμεσα στα φωνήματα που απαρτίζουν τη ρίζα. Π.χ. στα Αρχαία Ελληνικά η ρίζα του ρήματος /lambánō/ είναι /lab-/. Το στοιχείο /-m/ που παρεμβάλλεται ανάμεσα στα /la/ και /b/ της ρίζας αποτελεί ένθημα.

2. Μόρφημα και αλλόμορφο

Ο Αμερικανός γλωσσολόγος Leonard Bloomfield ήταν ο πρώτος που χρησιμοποιήσε τον όρο μόρφημα με την τεχνική του έννοια. Στο βιβλίο του *Language* (1933), επηρεασμένος από το αυστηρά θετικιστικό πνεύμα των θετικών επιστημών της εποχής του, προσπάθησε να δώσει αυστηρά τυπικούς ορισμούς για τις γλωσσολογικές μονάδες. Κατά τον Bloomfield, το μόρφημα είναι ο γλωσσικός τύπος που έχει σταθερή μορφή και σταθερή έννοια σε όλα τα περιβάλλοντα στα οποία εμφανίζεται. Άλλοι όμως Αμερικανοί δομιστές μετά από αυτόν, όπως ο Ch. Hockett, έδειξαν ότι, ενώ η σταθερότητα στην έννοια του μορφήματος είναι απαραίτητη, η μορφή του μπορεί να παρουσιάσει κάποια ποικιλία. Οι λόγοι που οδήγησαν τον Hockett στο συμπέρασμα αυτό αναφέρονται αμέσως παρακάτω.

Είπαμε ότι ο τύπος /γρaps-/ του /γτάρpsο/ αποτελεί το ριζικό λεξιλογικό μόρφημα της λέξης αυτής. Αν προσπαθήσουμε να βρούμε το ίδιο μόρφημα, την ίδια ρίζα, μέσα σε άλλους ρηματικούς τύπους, θα προσέξουμε ότι σε μερικούς από αυτούς το ριζικό μόρφημα δεν είναι /γρaps-/ αλλά /γρaf-/ (/γτάρfo/, /έγρafa/ κ.λπ.).

Το ερώτημά μας τώρα είναι: ποια είναι η σχέση ανάμεσα στους δυο τύπους /γρaps-/ και /γρaf-/; Αποτελούν το ίδιο μόρφημα ή δυο διαφορετικά μορφήματα; Σημασιολογικά οι δυο τύποι είναι ακριβώς οι ίδιοι, αλλά διαφέρουν κατά τη φωνολογική τους μορφή. Ο ένας έχει τελικό σύμφωνο /p/ και ο άλλος /f/. Αν μέναμε απόλυτα πιστοί στο γράμμα του ορισμού του Bloomfield, που ήθελε σταθερή μορφή και έννοια για το κάθε μόρφημα, θα έπρεπε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι έχουμε δυο μορφήματα. Αυτό όμως θα ήταν παράλογο. Η φωνολογική τους διαφορά είναι μόνο επιφανειακή και προέρχεται από φωνολογικές πιέσεις του περιβάλλοντός τους. Το /γρaps-/ απαντάται όταν ακολουθεί το διαρκές συριστικό /-s/.
Το συμπέρασμα στο οποίο πρέπει να καταλήξουμε είναι ότι οι τύποι /γρaps-/ και /γρaf-/ αποτελούν το ίδιο μόρφημα. Τούτο όμως σημαίνει ότι το μόρφημα αυτό

καθεαυτό αποτελεί μια μονάδα πιο αφηρημένη από τις φωνολογικές μορφές που παίρνει και ότι οι φωνολογικές μορφές του μορφήματος αποτελούν την πραγμάτωση του.

Ακριβώς επειδή οι πραγματώσεις του μορφήματος είναι ξέχωρες από την εννοιολογική του σταθερή υπόσταση κι επειδή οι πραγματώσεις αυτές λειτουργούν μέσα στο φωνολογικό σύστημα της γλώσσας, γι'αυτό και μπορεί να παρουσιάσει κάποια ποικιλία στη μορφή τους. Οι τύποι /γρaf-/ και /γρaps-/ λέγονται αλλόμορφο του μορφήματος [γρaf], το οποίο περιωλείομε με τις αγκύλες { } για να δείξουμε ότι μιλούμε για κάτι πιο αφηρημένο από τα αλλόμορφα του, που τοποθετούνται σε πλάγιες παράλληλες γραμμές, όπως κάνουμε για όλες τις φωνηματικές αναπαράστασεις.

Τα αλλόμορφα ενός μορφήματος βρίσκονται σε συμπληρωματική κατανομή. Ας δούμε ακόμα ένα παράδειγμα.

Το ριζικό μόρφημα του ρήματος «ράβω» εμφανίζεται σε τρεις ποικιλίες, τρία αλλόμορφα /γαν-/ (/γάνo/, /έγανα/ κ.λπ.), /γap-/ (/γάρpsο/, /έγρapsa/ κ.λπ.) και /γaf-/ (/γάρfo/, /γάρfika/ κ.λπ.). Τα αλλόμορφα αυτά έχουν την εξής κατανομή:

- (1) /γαν-/ όταν ακολουθεί φωνήεν
/γap-/ όταν ακολουθεί το συριστικό /s/
/γaf-/ όταν ακολουθεί μη ηχηρό, μη διαρκές σύμφωνο.

Η κατανομή αυτή είναι συμπληρωματική, γιατί το περιβάλλον που επιλέγει το ένα αλλόμορφο αποκλείει το άλλο.

Στα παραδείγματα που δώσαμε μέχρι τώρα και που αντιπροσωπεύουν την πιο συνηθισμένη περίπτωση, η αλλομορφία είναι φωνολογικά καθορισμένη (phonologically conditioned). Αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι η επιλογή του κάθε αλλόμορφου αποδίδεται σε φωνολογικά χαρακτηριστικά του περιβάλλοντός του. Ας πάρουμε κι ένα παράδειγμα από την Αγγλική. Η πρώτη στήλη στο (2) αντιπροσωπεύει τη φωνολογική αναπαράσταση του ενικού και η δεύτερη του πληθυντικού αριθμού.

(2)	Εν	Πλθ	
(i)	boi	boi-z	«boy-boys»
(ii)	dog	dog-z	«dog-dogs»
(iii)	kæt	kæt-s	«cat-cats»
(iv)	bʌs	bʌs-əz	«bus-buses»
(v)	və:z	və:z-əz	«vase-vases»

Το μόρφημα του πληθυντικού είναι ένα επίθημα το οποίο προστίθεται στο μόρφημα της ρίζας, που αντιπροσωπεύει τον ενικό. Το μόρφημα του πληθυντικού έχει τρεις διαφορετικές μορφές, τρία δηλαδή αλλόμορφα: τα /-z/, /-s/ και /-əz/. Παρατηρούμε ότι το αλλόμορφο /z/ βρίσκεται μετά από το δίφθογγο /-oi/. Μάλιστα, το αλλόμορφο αυτό το βρίσκουμε κάθε φορά που η ρίζα τελειώνει σε φωνήεν ή δίφθογγο. Το βρίσκουμε επίσης ύστερα από ένα ηχηρό μη συριστικό σύμφωνο (2ii).

Το αλλόμορφο /-s/ το βρίσκουμε ύστερα από ένα μη ηχηρό και μη συριστικό σύμφωνο (2iii). Τέλος, το /-əz/ ακολουθεί πάντα μετά από ένα συριστικό σύμφωνο, είτε αυτό είναι ηχηρό είτε όχι (2iv και 2v). Μπορούμε να παρουσιάσουμε την ανάλυση του πληθυντικού της Αγγλικής ως εξής:

(3) Μόρφημα πληθυντικού: {Z}

αλλόμορφα: α) /-əz/, / [+συριστικό]
[+σύμφωνο] —

β) /-z/, / [+φωνήεν]
ή [+ηχηρό]
[-συριστικό]
[+σύμφωνο] —

γ) /-s/, / [-ηχηρό]
[-συριστικό]
[+σύμφωνο] —

Και στην περίπτωση του πληθυντικού της Αγγλικής, βλέπουμε ότι τα αλλόμορφα είναι σε συμπληρωματική κατανομή και ότι αυτή είναι φωνολογικά καθορισμένη.

Εκτός από την αλλομορφία που παρουσιάσαμε πιο πάνω, η οποία είναι φωνολογικά καθορισμένη, κανονική και αυτόματη, αφού προέρχεται από φωνολογικές πιέσεις της γλώσσας, υπάρχει κι ένα άλλο είδος αλλομορφίας που προέρχεται από γραμματικούς παράγοντες. Ένα τέτοιο παράδειγμα μας δίνουν τα μορφήματα της ονομαστικής και της γενικής του ενικού των ονομάτων της α' κλίσης της Ελληνικής. Συγκρίνετε τα παρακάτω ονόματα που διαφέρουν ως προς το γένος. Το πρώτο είναι αρσενικό, το δεύτερο θηλυκό.

(4) ονομαστική ενικού /o maθiti-s/ /i maria/
γενική ενικού /tu maθiti/ /tis maria-s/.

Παρατηρούμε ότι οι κατηγορίες της ονομαστικής του ενικού αντιπροσωπεύονται με ένα μορφηματικό στοιχείο που έχει δυο αλλόμορφα ανάλογα με το γένος της ρίζας στην οποία προστίθεται. Το ίδιο συμβαίνει και με το μόρφημα της γενικής ενικού. Παρουσιάζουμε την ανάλυση ως εξής:

(5) {ονομ ενικ}, αλλόμορφο /-s/ /αρσενικό —
αλλόμορφο /-θ/ /θηλυκό —
{γεν ενικ}, αλλόμορφο /-θ/ /αρσενικό —
αλλόμορφο /-s/ /θηλυκό —

Τα αλλόμορφα /-s/ και /-θ/ και του ενός και του άλλου μορφήματος είναι γραμματικά καθορισμένα, όπως φαίνεται από το γεγονός ότι ο παράγων του περιβάλλοντος που επιλέγει το ένα αλλόμορφο έναντι του άλλου είναι η γραμματική κατηγορία του γένους.

Σημειώνουμε ότι ένα από τα αλλόμορφα ενός μορφήματος μπορεί να είναι το

μηδενικό στοιχείο /-θ/, όπως φαίνεται από το παράδειγμά μας, όπου η διαφορά στην πτώση σημαδεύεται από την παρουσία του /-s/ έναντι της απουσίας οποιουδήποτε φωνολογικού στοιχείου. Η απουσία αυτή, το μηδενικό δηλαδή στοιχείο /-θ/, μεταφέρει εδώ την έννοια της ονομαστικής ενικού στα θηλυκά και της γενικής ενικού στα αρσενικά.

Παρουσιάσαμε τα δυο πιο συνηθισμένα είδη αλλομορφίας, τη φωνολογικά και τη γραμματικά καθορισμένη αλλομορφία. Και οι δυο περιπτώσεις δείχνουν κανονικότητα και συστηματικότητα, αν και η πρώτη εφαρμόζεται σε πολύ περισσότερα στοιχεία ενώ η δεύτερη είναι λιγότερο παραγωγική.

Υπάρχουν και περιπτώσεις αλλομορφίας που εμφανίζουν εξαιρέσεις μέσα σε μια γλώσσα και που περιορίζονται σε πολύ μικρό αριθμό. Π.χ. το ρήμα «βλέπω» στα Ελληνικά έχει δυο διαφορετικά θέματα, το /vlep-/ και το /id-/. Η διαφορά τους δεν προβλέπεται με κάποιο γενικό κανόνα ούτε φωνολογικού ούτε γραμματικού περιεχομένου. Ο ομιλητής πρέπει να ξέρει ότι το συγκεκριμένο ρήμα είναι ανώμαλο. Το ριζικό αλλόμορφο του συντελεσμένου (στιγμαίου) ποιού ενέργειας /id-/ αποτελεί μια εξαίρεση. Σε τέτοιες περιπτώσεις, τίθεται το ερώτημα αν οι δυο τύποι /vlep-/ και /id-/ αποτελούν αλλόμορφα του ίδιου μορφήματος ή αν είναι καλύτερα να πούμε ότι εδώ η απόσταση στη μορφή των δυο τύπων είναι τόσο μεγάλη ώστε να αποτελούν δυο διαφορετικά μορφήματα. Η ταύτιση της έννοιάς τους μπορεί να αποδοθεί σε συνωνυμία. Και η μια λύση και η άλλη είναι λύσεις ανάγκης, όπως συμβαίνει συνήθως όταν βρεθούμε μπροστά σε περιπτώσεις εξαιρέσεων.

3. Τυπολογία γλωσσών ανάλογα με τη μορφολογική δομή των λέξεών τους.

Οι μορφολογικές διαφορές που παρατηρούνται στις γλώσσες τις κατατάσσουν σε δυο μεγάλες κατηγορίες, τις αναλυτικές και τις συνθετικές γλώσσες. Αναλυτικές είναι οι γλώσσες εκείνες που το μεγαλύτερο ποσοστό των λέξεών τους αποτελείται από ελεύθερα μορφήματα. Αυτό σημαίνει ότι στις γλώσσες αυτές το κάθε μόρφημα αποτελεί μια ξεχωριστή λέξη, και γιατί η διαφοροποίηση ανάμεσα στο μόρφημα και τη λέξη δεν ισχύει. Παραδείγματα τέτοιων γλωσσών μας δίνουν τα Κινέζικα και τα Βιετναμέζικα. Και η Αγγλική είναι ως ένα βαθμό αναλυτική, όπως δείχνει η ύπαρξη προτάσεων σαν κι αυτή που ακολουθεί.

(6) A very nice young boy will come to visit you tomorrow.

Στην Αγγλική πρόταση του (6) δεν υπάρχει κανένα δεσμευμένο μόρφημα. Η κάθε λέξη είναι ένα ελεύθερο μόρφημα. Στα Κινέζικα και τα Βιετναμέζικα όλες σχεδόν οι προτάσεις είναι αυτού του τύπου.

Συνθετικές είναι οι γλώσσες εκείνες που οι λέξεις τους αποτελούνται από περισσότερα του ενός μορφήματα. Οι συνθετικές γλώσσες υποδιαιρούνται σε σχημα-

λητικές και κλιτικές. Οι συγκολλητικές γλώσσες έχουν δυο χαρακτηριστικά:

α) Μπορούμε εύκολα να ξεχωρίσουμε τα μορφήματα που συμμετέχουν στο σχηματισμό της λέξης. Με άλλα λόγια, η μορφολογική τους δομή είναι διαφανής και άμεσα προσιτή.

β) Η συσχέτιση ανάμεσα στο στοιχείο της μορφής και την έννοια που αυτό πραγματώνει είναι ένα προς ένα.

Στις κλιτικές γλώσσες, από την άλλη μεριά,

α) η διαίρεση της λέξης στα μορφήματά της είναι προβληματική και

β) η σχέση ανάμεσα στα στοιχεία της μορφής κι εκείνα της έννοιας είναι έμμεση και πολύπλοκη, όπως θα δούμε παρακάτω όταν εξετάσουμε κάποιες πολυμορφματικές λέξεις της Ελληνικής.

Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα συγκολλητικής γλώσσας είναι τα Τούρκικα, όπως φαίνεται από τα παρακάτω δεδομένα:

(7) Μορφήματα

- (i) /ev/ «σπίτι»
- (ii) /lev/ «πληθυντικός»
- (iii) /l/ «κτητική αντωνυμία τρίτου προσώπου»
- (iv) /den/ «από».

(8) Λέξεις

- (i) /evler/ «τα σπίτια»
- (ii) /evli/ «ατο σπίτι του/της»
- (iii) /evleri/ «τα σπίτια του/της»
- (iv) /evden/ «από το σπίτι»
- (v) /evlerden/ «από τα σπίτια»
- (vi) /evinden/ «από το σπίτι του/της»
- (vii) /evlerinden/ «από τα σπίτια του/της».

(Το /n/ πριν από το /den/ στους τύπους (8vi) και (8vii) είναι μια αυτόματη επένθεση).

Το παράδειγμα αυτό δείχνει καθαρά γιατί μια γλώσσα όπως τα Τούρκικα λέγεται συγκολλητική. Το κάθε μόρφημα έχει σταθερή μορφή κι έννοια και οι λέξεις παράγονται με την απλή συγκόλληση των μορφημάτων. Τα μορφήματα προσκολλώνται το ένα πάνω στο άλλο αλλά πάντα διατηρούν την οντότητά τους. Οι πολυμορφματικές λέξεις της Αγγλικής ανήκουν μάλλον στο συγκολλητικό τύπο όπως φαίνεται από λέξεις όπως un-interest-ing-ly, regard-less-ly, in-toler-able κ.λπ.

Παράδειγματα κλιτικών γλωσσών είναι τα Αρχαία και Νέα Ελληνικά, τα Λατινικά κ.ά. Για να καταλάβουμε τα χαρακτηριστικά των κλιτικών γλωσσών και τις διαφορές τους από τις συγκολλητικές, ας δούμε ένα παράδειγμα από τα Νέα Ελληνικά.

Ο τύπος /εγπαρ-s-a/ περιλαμβάνει το ριζικό στοιχείο /γπαρ-, που περιέχει τη λεξική έννοια της ενέργειας του να γράφει κανείς. Ολόκληρος όμως ο τύπος εκ-

φράζει και μια σειρά από γραμματικές κατηγορίες: α' πρόσωπο, ενικός, παρελθοντικός χρόνος, συντελεσμένο ποιό ενέργειας, οριστική, ενεργητική φωνή (έξι συνολικά γραμματικές κατηγορίες). Στο επίπεδο όμως της μορφολογικής δομής έχουμε διαχωρίσει μόνο τρία τεμάχια, το /ε/, το /-s/ και το /a/. Αυτό σημαίνει ότι η συσχέτιση των γραμματικών κατηγοριών με μορφολογικά τεμάχια δεν μπορεί να είναι ένα προς ένα όπως είδαμε για την περίπτωση της Τουρκικής. Συγκεκριμένα, το καταληκτικό /-a/ συμπεριλαμβάνει τρεις κατηγορίες: α' πρόσωπο, ενικός, παρελθοντικός χρόνος, κατηγορίες συγκερασμένες μέσα σε ένα μόνο φώνημα που δεν μπορεί να αναλυθεί σε μορφηματικά τεμάχια.

Για τέτοιες περιπτώσεις, που απαντώνται συχνά σε κλιτικές γλώσσες, προσφέρονται δυο λύσεις. Σύμφωνα με τη μια λύση, συνδέουμε την έννοια του μορφήματος με το στοιχείο της μορφής του και θεωρούμε το καταληκτικό /-a/ ως ένα μόρφημα που αντιπροσωπεύει ένα συνδυασμό γραμματικών (μορφοσυντακτικών) κατηγοριών. Σύμφωνα με την άλλη λύση, αποδίδουμε τον τίτλο του μορφήματος στην κάθε γραμματική κατηγορία χωριστά, έτσι ώστε έχουμε τρία μορφήματα, α' πρόσωπο, ενικό αριθμό, και παρελθοντικό χρόνο. Το καταληκτικό /-a/, που ερμηνεύεται ως πραγμάτωση των τριών μορφημάτων, θεωρείται ότι είναι ένα σύνθετο αλλόμορφο και δηλώνεται με τον όρο (μορφή πορτμαντό) (portmanteau morph). Και η μια λύση και η άλλη δείχνουν τη δυσκολία που παρουσιάζει η μορφολογική ανάλυση των κλιτικών γλωσσών.

Ένα άλλο πρόβλημα που παρουσιάζουν οι κλιτικές γλώσσες είναι το γεγονός ότι η σχέση γραμματικών κατηγοριών και μορφικών στοιχείων μπορεί να είναι και σύνθετη και δύσκολη. Αυτό συμβαίνει επειδή υπάρχουν περιπτώσεις όπου η ίδια γραμματική κατηγορία φαίνεται να επηρεάζει τη μορφή της λέξης σε περισσότερα από ένα σημεία και τα σημεία αυτά είναι κάποτε σε απόσταση το ένα από το άλλο.

Ας δούμε πάλι το προηγούμενο παράδειγμα από την Ελληνική, το /ε-γπαρ-s-a/. Η κατηγορία του παρελθοντικού χρόνου είπαμε ότι εμφανίζεται μέσα στο καταληκτικό φώνημα /-a/. Αν ο χρόνος ήταν μη παρελθοντικός, το καταληκτικό φώνημα θα ήταν /-o/ (/γτάφο/, /γτάρσο/). Ο παρελθοντικός χρόνος σημαδεύεται, επίσης, από την αύξηση /ε-/ και από τη μετατόπιση του τόνου μια συλλαβή προς τα αριστερά. Αν θεωρήσουμε ως μόρφημα τη γραμματική κατηγορία του παρελθοντικού χρόνου, πρέπει να πούμε ότι η πραγμάτωσή του, το αλλόμορφο του δηλαδή, είναι ένα συνεχές στοιχείο /ε-a + μετατόπιση τόνου/. Όχι αυτό όμως είναι ακριβές αφού το /-a/ σημαδεύει συγχρόνως και πρόσωπο και αριθμό. Από την άλλη μεριά, αν θεωρήσουμε την αύξηση ως ένα μόρφημα, τότε πρέπει να πούμε ότι η κατηγορία παρελθοντικού χρόνου εμφανίζεται σε δυο διαφορετικά μορφήματα και σε δυο διαφορετικά σημεία της λέξης όπως και στη μετατόπιση του τόνου.

Καμιά από τις λύσεις που παρουσιάσαμε για κλιτούς τύπους όπως το /ε-γπαρ-s-a/ δεν είναι απόλυτα ικανοποιητική. Όλες δείχνουν ότι η μορφολογική ανάλυση που εφαρμόζεται σε συγκολλητικές γλώσσες, η οποία ερμηνεύει το μόρφημα ως ένα σταθερό τεμάχιο μορφής με σταθερή έννοια και αναλύει κάθε σύνθετη λέξη ως

άθροισμα μορφημάτων, αποτυγχάνει να αποδώσει με φυσικό τρόπο την εσωτερική δομή των λέξεων σε κλιτικές γλώσσες. Για το λόγο αυτό έχει προταθεί από διάφορους γλωσσολόγους (π.χ. Robins, 1959, Matthews, 1972) μια διαφορετική προσέγγιση για την περιγραφή των κλιτικών γλωσσών, ένα διαφορετικό μορφολογικό πρότυπο, όπως θα δούμε παρακάτω.